

Евристичні методи в навчанні технологій учнів профільної школи

Анотація. У статті йдеться про застосування евристичних діалогічних методів навчання й творчого розвитку в навчанні технологій учнів профільної школи. Ці методи навчання сприяють встановленню партнерських взаємин між учасниками освітнього процесу; сприяють актуалізації та самоактуалізації творчого потенціалу учнів; розвитку толерантності педагогів і учнів; формуванню культури спілкування й ведення евристичного діалогу; поступовому розвитку інтегральної компетентності учнів; визначенню суб'єкт-суб'єктних взаємин між педагогами та учнями та між самими учнями в навчанні тощо.

Ключові слова: евристичний діалог, суб'єктне навчання, творчий розвиток особистості, методи навчання, креативність.

Abstract. The article deals with the application of heuristic dialogical methods of learning and creative development in teaching technology to students of a specialized school. These teaching methods contribute to the establishment of partnership relations between the participants of the educational process; contribute to the actualization and self-actualization of students' creative potential; development of tolerance of teachers and students; formation of a culture of communication and heuristic dialogue; gradual development of students' integral competence; defining subject-subject relationships between teachers and students and between students themselves in education, etc.

Keywords: heuristic dialogue, subjective learning, creative personality development, learning methods, creativity.

Суттєві зміни в соціально-економічній сфері українського суспільства обумовлюють потреби модернізації змісту й методики навчання технологій учнів профільної школи. Дидактичні аспекти проблеми навчання технологій учнів профільної школи напрацьовують у своїх працях учені-педагоги за такими напрямками: загальні теоретичні та методологічні проблеми функціонування закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) (С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зязюн, М. Коберник та ін.); теоретичні основи формування загальних і фахових компетентностей вчителів трудового навчання та технологій (А. Гедзик, В. Соловей, С. Ткачук та ін.); формування й розвиток інтегральної компетентності педагогів профільної школи (В. Глуханюк, О. Марущак, С. Цвілик, та ін.).

Ученими-педагогами напрацьовуються нові моделі й напрями модернізації освітніх процесів, методологічною основою яких є провідні ідеї, принципи та положення гуманістичної філософії, на основі яких освіту варто наповнити конкретним змістом, логікою, методиками та технологіями особистісно-орієнтованого та суб'єктно-діяльнісного навчання, в якому учень задовольняє власні освітні потреби, визнається суб'єктом (учасником) та рівноправним партнером педагога в освітньому процесі.

Методи навчання за традиційною класифікацією (за джерелами знань) поділяються на словесні, наочні, практичні. М. Скаткін та І. Лернер виокремлюють методи навчання за рівнем активності пізнавальної діяльності як пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові й дослідницькі. В. Андреев розширює класифікацію методів за способами пізнавальної діяльності й поділяє їх на творчо-логічні та творчо-евристичні, А. Хуторський пропонує комплекс методів евристичної навчальної діяльності – організаційно-діяльнісні, когнітивні й креативні. Запропоновані сучасними дидактами різні дефініції й класифікації методів пізнавально-творчої (евристичної) діяльності не можна вважати завершеними й такими, що відповідають інноваційній теорії евристичної діяльності учнів та педагогів [2; 6].

Основними чинниками реформування освітнього процесу у ЗЗСО є такі реалії: світовий глобалізм освіти; гуманізація й демократизація освіти; проектування змісту освіти з

культурознавчих, соціологічних та екологічних позицій; міждисциплінарна інтеграція в освіті; орієнтація освіти на безперервність – навчання впродовж усього життя людини як суб'єкта професійного буття.

У переорієнтації освітнього процесу на особистість учня як суб'єкта процесу навчання, визнання його власної освітньої траєкторії, активного формування в учня потреб до самонавчання, саморозвитку, самовиховання й самоактуалізації, розвитку потенційних здібностей особистості постає питання про освітні технології нового типу. Йдеться про відмову від монологічного (авторитарного) інформативного стилю викладу навчального матеріалу та напрацювання моделей евристично-діалогічних форм навчання й технологій творчого розвитку особистості.

Г. Балл зазначає, що «Одним з найістотніших механізмів «окультурення» цивілізації і, зокрема, її освітньої складової є дедалі ширше запровадження парадигми діалогу. Її основними складовими є: по-перше, тип відносин індивідуальних або групових суб'єктів, за якого вони, щиро поважаючи один одного, готові не просто співпрацювати, а й конструктивно скористатися у цій співпраці думками й пропозиціями партнерів...; по-друге, тип знання, що, асимілюючи здобутки «великих діалогів», які розгортаються у людській культурі, ідентифікують суперечності у спробах та результатах пізнання тих чи тих об'єктів і з'ясовує можливості, коли не розв'язання цих суперечностей, то принаймні повнішого й глибшого розуміння вказаних об'єктів» [1, с. 40].

В умовах такого модернізованого навчання технологій результатом дидактичного впливу педагогів середньої школи на учнів є сукупність програмованих компетентностей і напрацювання педагогічних умов, за яких відбувається розвиток важливих якостей особистості, виховується духовність й активна життєва позиція, напрацьовується методика навчальної й технологічної (виробничої) діяльності учня, набуваються життєво-необхідні та суб'єктно-професійні ключові та предметно-професійні компетентності.

За умов інноваційності освіти, коли пізнавальна діяльність учнів набуває творчого характеру, передові позиції займають технології діалогічного евристичного навчання, зокрема: навчання як дослідження, інтерактивне навчання, навчання як проєктування, навчання як діалогова суб'єктна творча взаємодія, виховання як колективна творча справа, навчання й виховання як розв'язання дітьми й дорослими евристично-проблемних і професійних завдань і ситуацій, котрі пов'язуються між собою загальною стратегічною метою – досягненням творчої самореалізації особистості у вигляді створених учнями власних освітніх продуктів – зовнішніх (проєктів, розв'язаних проблемно-евристичних завдань) і внутрішніх (розвинених мотивів, здібностей, умінь, набутих життєвих змістів, моральних, естетичних цінностей, переконань, вольових якостей тощо) [4; 6].

А. Хуторський [3] вважає евристичний освітній процес більш узагальненим порівняно з творчим за змістом, поняттями й функціями. Учені дискутують про те, що «творчу діяльність» педагогів і учнів варто синонімізувати з «креативною діяльністю», що зосереджена на створенні ціннісних для особистості й суспільства нових продуктів. Так, на думку М. Лазарева основними якісними характеристикам перебігу й результатів креативної діяльності учнів є оригінальність мети, завдань, способів їх досягнення та одержаних результатів, достатня складність і неоднозначність для певного віку здобутків, глибина й різнобічність тлумачення автором досягнутих результатів, здатність розкрити їх зміст і суперечності, уміння обстоювати свої ідеї, практичні результати в діалозі з іншими [5]. Діалогічна евристична діяльність учнів є системою, що за змістом, значенням і результатами поглинає різні види (табл. 1).

Таблиця 1

Види й зміст діалогічної евристичної діяльності учнів профільної школи

Вид діяльності	Зміст діяльності
----------------	------------------

Пошукова діяльність
Добір і знаходження з певною метою нової наукової інформації, нових теоретичних положень і тлумачень, достатньої кількості фактів певної практики, опис за результатами здійснених пошуків тощо;
Спостереження
Цілеспрямоване самостійне спостереження різних природних, соціальних, технічних і технологічних явищ;
Аналіз, синтез, узагальнення
Розгорнуті аналітико-порівняльна та узагальнююча робота на засадах навчальної евристичної діяльності;
Реконструктивна діяльність
Створення із відомих елементів нового продукту, наприклад створення учнями з уже освоєних матеріалів нових за змістом виробів, проєктів за власним планом, поставленою метою, завданнями тощо)
Креативна діяльність
Створення складного й оригінального за метою, завданнями, способами досягнення та одержаними результатами продукту (виробу, проєкту тощо). Глибоке й різнобічне тлумачення автором досягнутих результатів, розкриття їх змісту і суперечностей, обстоювання ідей, представлення практичних результатів в діалозі з іншими учасниками процесу.

Діалогічна творча або евристична діяльність у навчанні технологій розглядається нами як система прийомів і правил спільної роботи педагога й учня, з метою розвитку певних творчих здібностей і здатностей, формування мотивів і цінностей учнів, самореалізації їхнього творчого потенціалу у вигляді створених і значущих освітніх продуктів – зовнішніх і внутрішніх [7; 8]. Окремим методом діалогічної евристичної діяльності, на нашу думку, є STEAM-підхід, що передбачає діалектичну єдність репродуктивних і творчих методів у навчанні й вихованні. За умов інтеграції інформаційно-репродуктивного способу передачі й засвоєння знань (виклад складної й малодоступної інформації для засвоєння учнями множини фактів, положень, законів та розвитку уваги, пам'яті, ретельності, сумлінності) та евристичних методів (вдосконалення й розвиток дослідницьких, діалогічних, мовленнєво-образних, рефлексивних умінь та інших творчих якостей) сприяє формуванню системи ключових і предметних (технологічних) компетентностей учнів, становленню важливих особистісних рис творчої особистості. В евристичному або творчому діалогічному навчанні є ефективність: з одного боку - спрямованість на становлення й розвиток творчих якостей – конструктивних і креативних здібностей умінь, мотивів учнів; з іншого – найближчою оперативною метою є успішне розв'язання проблемно-евристичних (творчих) завдань.

У навчанні технологій творчі методи характеризуються евристичністю або креативністю в діях і операціях, що складаються в прийоми й методи діяльності суб'єктів педагогічного процесу. Характерними особливостями (на відміну від репродуктивних та інформаційних) творчих (евристичних) методів у навчанні технологій є такі реалії: а) спрямованість на розв'язання творчих (проблемних) і значущих для учнів і педагога завдань; б) наповненість творчими діями й операціями – прогностичністю, постановкою значущої проблеми, виявленням протиріч, пошуком невідомого за допомогою механізмів творчості (аналіз через синтез, аналогії, система проблемно-евристичних запитань тощо); в) формування в умовах пріоритету самостійної пізнавально-творчої діяльності – за часом, обсягом, значущістю для педагога й учнів [9; 10].

Діалогічні й творчі методи навчання сприяють встановленню партнерських взаємин між учасниками освітнього процесу; сприяють актуалізації та самоактуалізації творчого

потенціалу кожного учня; розвитку толерантності педагогів і учнів; формуванню культури спілкування, ведення діалогу, обстоювання власної точки зору; поступовому розвитку інтегральної компетентності учнів; визначенню суб'єкт-суб'єктних взаємин між педагогами та учнями та між самими учнями у процесі навчання тощо.

Список використаних джерел:

1. Балл Г.О. Аналіз сутності особистісної свободи у контексті гуманізації освіти і виховання. *Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти*: зб. наук. праць. Львів: Світ, 1999. Вип. 4. С. 33-42.
2. Глуханюк В.М., Шимкова І.В., Гаркушевський В.С., Цвілик С.Д. Застосування системи управління навчанням COLLABORATOR у створенні електронного освітнього середовища з підготовки педагогів середньої та професійної освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2021. Вип. 62. С. 5-18.
3. Дьяконов Г. Діалогічні засади активних методів навчання та спілкування. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2012. Вип. 107(1). С. 3-11.
4. Копець Л.В., Гордієнко В.І. Діалогічні комунікативні практики та їхній евристичний потенціал: результати дослідження. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2047/Kopets_Dialohichni_komunikatyvni_praktyky.pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. Лазарев М.О. Методи творчої діяльності в евристичній освіті. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013, No 8(34) С. 110-124.
6. Цвілик С.Д. Наступність у роботі професійно-технічних і вищих навчальних закладів: теоретичні аспекти проблеми. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2002. Вип. 3. С. 45-49.
7. Hlukhaniuk V., Solovej V., Tsvilyk S., Shymkova I. STEAM education as a benchmark for innovative training of future teachers of labour training and technology. *Society. Integration. Education – SIE 2020*. URL: <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/5000>.
8. Iryna Shymkova, Svitlana Tsvilyk, Vitalii Hlukhaniuk, Viktor Solovej, Volodymyr Harkushevskiy USE OF Learning management system ILIAS in teaching technologies for intending teachers of secondary and vocational education. Rezekne: Rezeknes Tehnologiju akadēmija. 2021. Vol. V. P. 470-482. URL: <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/6313>.
9. Iryna Shymkova, Oksana Marushchak, Svitlana Tsvilyk, Vitaliy Hlukhaniuk, Volodymyr Harkushevskiy. Application of upcycling technology in the project activity of future teachers of labor education and technology. environment. technology. resources. *Proceedings of the 15 th International Scientific and Practical Conference on June 27 th–28th, 2024*. Volume II, I: Rezekne Academy of Technologies, Rezekne, Latvia, 2024. P. 485-492. URL: <https://journals23.rta.lv/index.php/ETR/issue/view/212>.
10. Shymkova, I., Tsvilyk, S., Hlukhaniuk, V., Marushchak O. Content modeling and organization of environmental training of the future labor training teacher in higher education institutions. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION*. 17th Proceedings of the International Scientific Conference. Rēzekne: Rēzeknes Tehnolōģiju akadēmija. 2023. URL: <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/7129/6078>.
<https://doi.org/10.17770/sie2023vol1.7129>